
FEJEZETEK KÖZÉP-, KELET- ÉS DÉLKELET- EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Ruszlán Grigorjevics Szkrinnyikov

A Canadian-American Slavic Studies rangos nemzetközi szlavisztikai folyóirat rendkívüli vállalkozásba fogott, a kiváló, nemrég elhunyt orosz történész, Ruszlán Grigorjevics Szkrinnyikov (1931–2009) páratlan életműve előtt tisztelegve. A korszakalkotó orosz középkorászra összesen hat folyóiratszám fog emlékezni, mely sorozatból az első kötet (Vol. 47. 2013/3) már meg is jelent *Chester Dunning* (Texasi Egyetem), *Szvák Gyula* (ELTE) és *Igor Tyumencev* (Volgográdi Állami Egyetem) szerkesztésében, orosz és angol nyelvű tanulmányokkal.

Ruszlán Szkrinnyikov – mint ezt a szerkesztői előszó is kiemeli – olyan történész volt, aki a primer forrásokból levonható következtetéseket előbbre tartotta a politikai megfelelési kényszernél, s ennek köszönhetően is válhatott jelentős tudóssá.

Igor Tyumencev tanulmánya (*Ruszlán Grigorjevics Szkrinnyikov: osznovnije vehi tvorcseszko go putyi*) Ruszlán Szkrinnyikov szakmai pályafutását vázolja fel (ugyanő egy személyes hangvételi visszaemlékezést is közöl *Ruszlán Grigorjevics Szkrinnyikov – strihi k portretu ucsityelja címmel* a lapszámban). R. G. Szkrinnyikov jelentősebb eredményei között említhető, hogy sikerült megállapítania, IV. Iván opricsnyinája (1565–1572) nem egyetlen végső cél érdekében jött létre céltudatos, távolbamutató politika eredményeképpen, hanem éle ad hoc módon mindig mások ellen irányult, s így az opricsnyina története sem egyetlen egységként értelmezendő, hanem több szakaszra osztható. Az opricsnyina első szakaszában a hagyományos moszkvai elit megtörése volt a cél. 1569 és 1572 között az opricsnyina a novgorodi nemesség – írja Tyumencev –, a prikázbürokrácia vezető rétege, a városi lakosság ellen irányult, részben tehát éppen azon csoportok ellen, melyek a monarchia legfőbb támaszai voltak. R. G. Szkrinnyikov opricsnyináról írott művei, valamint a IV. Iván és Kurbszkij levelezésének hitelességét alátámasztó kutatásai mérföldkővé váltak az orosz medievisztika történetében – hangsúlyozza Tyumencev.

Szibéria orosz kolonizációját kutatva Szkrinnyikov forráskritikai vizsgálatokkal megállapította, hogy Jermak szibériai expedíciója 1581-ben (és nem 1582-ben) kezdődött.

R. G. Szkrinnyikov meggyőző módon amellett érvelt, hogy IV. Iván nem tiltotta be véglegesen a parasztok szabad mozgását az őszi György-napi szabad költözés *ideiglenes* eltörlésével. Noha Borisz Godunov uralma idején általánossá vált a parasztok szabad költözésének korlátozása, de ez is „ideiglenes” jelleggel és pénzsszerző céllal. Az elit városi lakossággal szembeni korlátozó törekvései sikertelenek maradtak, azonban a gyengébb érdekérvényesítő lehetőségekkel rendelkező falusi népesség szabad mozgásának korlátozása már a XVI. század végén kezdetét vette.

R. G. Szkrinnyikov a zavaros időszak történetét nem parasztháborúként írta le, hanem az orosz elitben végbement szakadásban látta az okát. Az elit törését az opricsnyina és IV. Iván terrorja okozta. Novgorod bukása (1478) kapcsán megállapította, hogy az nem „egyesülés” volt, hanem kegyetlen hódítás, melynek során Moszkva erőszakosan felszámolta az autochtón novgorodi intézményrendszert. Kimutatta, hogy már III. Iván kísérletet tett az egyházi földek szekularizációjára. Igen eredeti Oroszország-történetet vázolt fel a '90-es években megjelent egyetemi tankönyvében, melyben, újraértelmezve a korai elbeszélő forrásokat, hangsúlyozta a normannok állam szervező szerepét (Ruszt egyenesen Kelet-Európai Normandiának nevezve) és megállapította, hogy az orosz despotizmus genezise független a mongol hódítástól. 1478, Novgorod bukása fordulópontra volt az orosz történelemben. A magántulajdonú novgorodi földek elkobzása azzal a következménnyel járt, hogy az állam vált a legnagyobb tulajdonossá. A javak ilyen koncentrációja felgyorsította az önkényuralmi rendszer kiépülését, ami végső soron katasztrofális következményekkel járt Oroszország számára gazdasági és politikai értelemben egyaránt. A XVII. század végére azonban a szolgálati pomesztyebirtokok de facto magánbirtokká váltak, ezután az állami földtulajdonlás elsőségét csak erőszakos eszközökkel lehetett visszaállítani.

A moszkvai nemesség válsága előkészítette a talajt I. Péter reformjai számára. I. Péter reguláris hadsereget teremtett, ezzel feleslegessé váltak a nemesi önkéntes haderők.

A kötet másik szerkesztője, Szvák Gyula cikkében (*R. G. Szkrinnyikov: The Historian and the World – the World of the Historian (An Attempt at Reconstruction)*) a szovjet történetírás korszakaiba ágyazva mutatja be R. G. Szkrinnyikov, ezen, bizonyos értelemben az 1917 előtti orosz értelmiségi attitűdöt képviselő történész életművét. R. G. Szkrinnyikov munkássága a

„hrucsovi enyhülés” korában kezdődött. R. G. Szkrinnyikov művei és ezek nyelvezete illeszkedett a szovjet történettudomány marxista paradigmájába és fogalomrendszerébe (feudalizmus, centralizáció, osztályok), azonban a pétervári történetírói iskola képviselőjeként erős forráskritikai szemlélet és a primer kútfők iránti tisztelet jellemezte munkásságát. Szvák Gyula felhívja a figyelmet arra, hogy az 1990-es években megváltoztak R. G. Szkrinnyikov nézetei a centralizáció és a moszkvai típusú („despota”) fejlődési modell alternatíváit illetően (igyekezve hangsúlyozni a cári despotizmus állítólagos bojár alternatíváját).

A kötet részletes Szkrinnyikov-bibliográfiát is tartalmaz, és még néhány kisebb tanulmányt.

Sz. Lobacsov írása (*Media and Message in Medieval Russia: Transition from Parchment to Paper*) a középkori Rusz kommunikációs formáit – értelemszerűen a fennmaradt írásos emlékek alapján írásos kommunikációs formáit – vizsgálja. Kvantitatív jellegű összegzésben mutatja ki, hogy Novgorod környékén volt a legfejlettebb az írásos kultúra.

V. A. Kivelson érdekes cikke (*Witchcraft with a Novgorodian Flair?*) a Novgorod és Moszkva közötti kulturális-mentális különbségeket igyekszik feltárni a Raztjadnij prikaz boszorkányperei alapján. Novgorodból alig vannak boszorkányperek a XVII. századból, amit talán a még ekkor is élő „racionális” szellemmel lehet magyarázni (bár a boszorkányperek gyakoriak voltak a közkeletűen racionálisabbnak tartott nyugati protestánsoknál is). A szerző korábbi középkori példákkal is demonstrálni igyekszik a novgorodiak „racionalitását”, mágikus magyarázatokkal szembeni szkepszisét.

Dmitrij Liszejev cikke kozstromai példa alapján azt demonstrálja, a XVII. század elején a zavaros időszak megnyitotta az utat a vidéki tisztviselőréteg előtt a moszkvai pozíciók elfoglalására.

Chester Dunning, Szvák Gyula, Igor Tyumencev: Essays in Honor of Russian Grigorjevics Szkrinnyikov (Esszék az orosz Grigorjevics Szkrinnyikov tiszteletére) Canadian–American Slavic Studies. Volume 47. No. 3. 2013. Part 1.

Gyóni Gábor